

Ekon från medeltiden. Om språkväxling i Eila Pennanens historiska roman *Pyhä Birgitta* och dess svenska översättning *Birgitta sierskan*

Harry Lönnroth

The aim of the article, “Echoes from the Middle Ages. On language-switching in Eila Pennanen’s historical novel *Pyhä Birgitta* and its Swedish translation *Birgitta sierskan*”, is twofold: first, it deals with language-switching in a historical novel published in Finnish in 1954. Second, it deals with the Swedish translation of the novel in 1957. The author Eila Pennanen (1916–1994) uses Latin frequently in the text, but also Swedish and some other languages (e.g. Italian) which the translator Margaretha Holmqvist (b. 1926 in Turku) has translated, or, in line with Lefevere (1992) rewritten, into Swedish. The point of departure of the article is an earlier observation by Ingo (1991) about the use of partial translation in Pennanen’s novel and its translation. The article discusses mainly the use of Latin, the most important foreign language in the text, and Swedish in the source text and the target text, and shows, on the basis of Ingo’s observations, that the languages are used in order to create a feeling of mysticism and local colour in the medieval 14th century context of the novel. The strategy of the translator is literal as far as Latin and Swedish is concerned. The historical novel as a genre in general and in the case of St Birgitta of Sweden (1303–1373) in particular is a rich source for studying multilingualism in fiction. Latin was the *lingua franca* of the Middle Ages, and this is also highly visible in Pennanen’s prose. However, the Swedish reader of the translation misses the fact that the Finnish original, too, contains passages in Swedish.

Nyckelord: Eila Pennanen, historisk roman, litterär flerspråkighet, skönlitterär översättning, språkväxling

1 Inledning

Den finska författaren, översättaren och kritikern Eila Pennanens (1916–1994) historiska roman *Pyhä Birgitta* kom ut år 1954, och den hör till de viktigaste verken i hennes mångsidiga författarskap. Den digra biografromanen om en av den svenska medeltidens mest centrala gestalter Birgitta Birgersdotter (1303–1373), sedermera Heliga Birgitta, översattes också i rask takt till svenska, sannolikt på grund av dess ur ett svenskt perspektiv relevanta tematik och positiva mottagande i Finland (för huvuddrag i Pennanens författarskap se t.ex. Rainio 1969; Manninen 1989; Sala 2006).

Birgitta sierskan kom ut år 1957 i översättning av Margaretha Holmqvist.¹ Romanens huvudperson Heliga Birgitta betraktas i dag som den genom tiderna mest kända svenska kvinnan, inte minst tack vare sina *Revelaciones*, *Uppenbarelser*, som hör till grundvalarna för den svenska (översättnings)litteraturen (se t.ex. Lönnroth & Delblanc 1987; Heliga Birgitta 2004). Hon dikterade sina uppenbarelser på svenska för sina biktfäder som översatte dem till latin, och dessa latinska texter översattes tillbaka till svenska (se t.ex. Andersson 2014). *Birgitta sierskan* är indelad i 11 kronologiska kapitel som behandlar tiden från Birgittas barndom på stormansgården i Uppland till de sista åren i den heliga staden Rom.² Pennanens svenska förlag Gebers marknadsförde den färska översättningen så här: ”Birgitta är den allt dominerande, men hon träder fram i romanen mot en övertygande och färgrikt tecknad bakgrund av sin historiska samtid.” I Finland utgavs romanen på svenska av Söderströms förlag.

Pennanens roman är ett exempel på att det också inom den finska litteraturen finns en hel del romaner där litterär flerspråkighet utnyttjats som litterärt medel (t.ex. hos Marko Hautala 2011).³ Med tanke på att Finlands två språk, finska och svenska, i många sammanhang lever sida vid sida och att en del av den finländska befolkningen är tvåspråkig skulle man i princip även kunna ge ut tvåspråkiga romaner (Ingo 1991: 76). Förekomsten av två eller flera språk i ett och samma verk är därför någonting som även översättaren i sitt konstnärliga arbete konfronteras med, och speciellt krävande blir detta då det handlar om stora avstånd i tid och rum som i fallet Heliga Birgitta. Översättaren bör då kompensera eller synliggöra förekomsten av flera språk i källtexten och förmedla detta till läsaren i måltexten (för kompensation se Outin 1997: 46–47). I fråga om historiska romaner som genre bör man speciellt ta hänsyn till den tidpunkt som den historiska romanen utger sig för att skildra (Tidigs 2014: 49). I det här fallet har vi en historisk roman utgiven på 1950-talet som utspelar sig på 1300-talet, högmedeltiden, vilket gör att det i texten finns många tidsmässiga skikt (för problem förknippade med bilden av medeltiden i litteraturen se Gumbrecht 2012: 23). Både författarens och

¹ Holmqvist är en prisbelönt svensk översättare som huvudsakligen översatt från tyska men också från finska. Hon är född i Åbo år 1926.

² Finstad, Aspanäs, Ulvåsa, Vid konungens hov, Alvastra, Den svarta solen, Korsfararna, Den heliga staden, Fattigdomens år, Köttets uppfyllelse, Påve och kejsare samt Död till liv.

³ Också Eila Pennanens Tammerförstrilogi, utgiven 1971–1973, är givande läsning för alla som är intresserade av flerspråkighet i finsk skönlitteratur i ett kulturhistoriskt perspektiv (Lönnroth 2014: 16).

översättarens uppgift är sålunda krävande, och det hör till översättarens expertis att kunna reflektera över det översatta verket på ett mångsidigt sätt. Som den finlandssvenske översättaren Thomas Warburton (2003: 31) har konstaterat är det viktigt att författaren och översättaren försöker ge en illusion av den språkliga verklighet som präglar den tid som står i fokus:

Ingen i modern tid klarar av att skriva genuint 1600-, 1700- eller ens 1800-talsspråk, åtminstone i längre stycken. Möjligtvis skulle man kunna lura lekmän, men säkert inte filologer. Vad både en författare och en översättare kan göra är att attrappera en annan tids sätt att uttrycka sig, genom ordval, ordföljder och idiom. Men det blir inte heller bra om man strävar till att imitera på varenda punkt, för resultatet blir oundgängligen uppstyltat eller parodiskt om det blir påfallande korrekt. Det bästa receptet är som så ofta att välja någon av de många medelvägarna. Man får nöja sig med att skjuta in tidsbundna språkelement som stil- och tidsmarkörer i texten, och i vilken grad man gör det får bero av textens art och syfte, sammanhangets krav – och inte minst av det konstnärliga omdöme man kan båda upp.

Medeltiden var mångspråkig, och därför vill jag i föreliggande artikel med hjälp av exempel belysa hur en författare av en historisk roman använder sig av flerspråkiga element då hon skriver om denna avlägsna tidsperiod i mänsklighetens historia. Utöver detta vill jag speciellt kasta ljus över de lösningar som en översättare gjort i den kreativa process som skönlitterär översättning alltid i allra högsta grad innebär (för översättning av flerspråkighet i text se t.ex. Pym 2004; Grutman 2006). Denna syn på skönlitterär översättning ligger i linje med André Lefevere (1992) som ser översättningen som omskrivning, *rewriting*, och på så sätt framhäver översättandets skapande aspekt (se även bidragen i Bassnett & Lefevere 1990). Med utgångspunkt i Gideon Tourys (1995) syn på skönlitterär översättning skriver Christina Gullin (2007: 33) att ett översatt verk bör ses ”som både en text i målspråkets litterära system och som en representation av ett annat verk, källtexten, som tillhör ett annat system”. I linje med denna grundsyn på översättningens väsen kan man säga att skönlitterär översättning alltid bör granskas i ett kulturellt, politiskt och historiskt sammanhang (se Gullin 2007: 33–34).

2 Undersökningen

Syftet med denna artikel är att granska språkväxlingen i Eila Pennanens roman *Pyhä Birgitta* och dess svenska översättning *Birgitta sierskan*. Den finska källtexten (666 s.)

kom ut på förlaget WSOY år 1954, och jag anlitar den andra upplagan från samma år. När det gäller den svenska översättningen anlitar jag den första (och enda) upplagan utgiven på Gebers förlag år 1957 (671 s.). Med *språkväxling* avses här att en författare – och följaktligen också en översättare – växlar mellan två eller flera språk i sitt verk eller i översättningen av detta (Lönnroth 2009: 39). Rune Ingo (1991: 77), som tidigare anlagt ett översättningsvetenskapligt perspektiv på Pennanens roman, har konstaterat att romanen och dess översättning ger ”värdefulla bidrag till den teoretiska granskningen av citatlån och partiell översättning”. Även om jag inte använder exakt samma terminologi – jag talar om språkväxling och översättning av den i stället – kan man ändå säga att fenomenet i huvudsak är detsamma (för språkmöten som stilistisk resurs se även Kukkonen 2010).

Den metod som jag tillämpar i analysen av originalet (den finska källtexten) och översättningen (den svenska måltexten) baserar sig på kvalitativ närläsning av det skönlitterära materialet (se Lönnroth 2009: 36–37, 2014; se även Pöysä 2010 som diskuterar närläsningen som vandrande begrepp och interdisciplinär metod). Ingo (1991: 77) har i sin granskning av citatlån konstaterat att översättaren i princip kan gå tillväga på följande sätt då han eller hon översätter citatlån på främmande språk:

1. Översättaren skapar själv citatlån genom att bevara delar av den enspråkiga utgångstexten för att åstadkomma lokalfärg.
2. Översättaren bevarar eller modifierar de i utgångstexten redan existerande citatlånen för att bevara originalets stil.
3. Översättaren stryker citatlån. En sådan strykning kan ske automatiskt om man översätter till det språk som i originalverket använts för citatlånen eller om dessa citatlån är så allmänlån eller genuina ord i målspråket. Andra skäl till strykning kan vara versmått, rytm, citatlånets ljudräkt osv.
4. Översättaren kan, när han anser det nödvändigt, i samband med citatlånet bifoga en översättning till målspråket, antingen inom parentes, som fotnot eller jämsides med originaltextens citatlån. Denna metod bör dock hanteras varsamt, eftersom månet stämningsskapande citatlån blir synnerligen platt och prosaiskt i översättning.

I min granskning tar jag ställning till huruvida den indelning som Ingo presenterar stämmer när det gäller förhållandet mellan *Pyhä Birgitta* och *Birgitta sierskan*. Metodiskt har jag gått tillväga så att jag först excerperat all språkväxling i källtexten varefter jag kollationerat ett urval av de på basis av denna läsning mest representativa beläggen med måltexten. Jag har dock avgränsat genomgången så att jag huvudsakligen

fokuserar latinet (avsnitt 3.1) och svenskan (avsnitt 3.2), medan till exempel italienskan som är ett viktigt språk under Birgittas tid i Rom faller utanför granskningen (se t.ex. Pennanen 1954: 503, 510, 527).⁴ Som komplement till latinet och svenskan presenterar jag dock avslutningsvis ett fall av språkväxling som är ämnat att kasta ljus över det dunkel som fenomenet litterär språkväxling ibland kan innebära för läsaren (avsnitt 3.3).

3 Att återskapa medeltidens språkliga mångfald – resultat och reflektioner

Ingo (1991: 76) förmodar att Pennanen använt sig av latinska och svenska citatlån i två syften, och hans observationer har också påverkat dispositionen av detta kapitel. Det första syftet är enligt honom att skapa en stämning av mystik och det andra att ge texten en äkta lokalfärg (för en diskussion om ”lokalväg”, dvs. illusion av autenticitet, se t.ex. Lönnroth 2009, 2014 med anförd litteratur). I det följande analyserar jag originalet och översättningen utifrån dessa premisser: jag är intresserad av Ingos antaganden och granskar hur fenomenet kommer till uttryck i en skönlitterär översättning. Han har nämligen konstaterat att de citatlån som ”förmedlar katolicismens religiösa atmosfär och mystik är också uppenbarligen ämnade att förbli dunkla till sin betydelse, eftersom de inte förklaras för de finska läsarna” (Ingo 1991: 76). För en läsare av historiska romaner ter sig detta som ett högst relevant antagande: om man utgår ifrån Ingos (1991: 76) analys av citatlånen kan man med tanke på språkväxlingen – något förenklat – konstatera att latinet (avsnitt 3.1) står för mystiken och svenskan (avsnitt 3.2) för lokalfärgen, och detta argument har också stöd i det vi vet om medeltidens kulturhistoria i allmänhet (se t.ex. Bergh 2004; Moberg 2004; Wollin 2004). Hans Ulrich Gumbrecht (2012: 14), filolog och litteraturvetare, använder termen *Stimmung*, stämning, och skriver: ”For what affects us in the act of reading involves the present of the past – not a sign of the past or its representation.” I fokus står alltså det förgångna som görs modernt, ”past-made-present” (Gumbrecht 2012: 13), och detta är en grundläggande utmaning inte bara för författare utan också för översättare som försöker göra historien närvarande för läsaren. Ett exempel är den finlandssvenske översättaren Nils-Börje

⁴ Också franskan (se t.ex. Pennanen 1954: 620, 623) och danskan (se Pennanen 1954: 41) kommenteras i texten.

Stormbom som i sin översättning av Väinö Linnas *Okänd soldat* – utgiven på finska samma år som *Pyhä Birgitta* – velat göra ”bokens atmosfär äkta och genuin”, och vissa lösningar har han även gjort ”i äkthetens namn” (se Stormboms förord i Linna 1955: 5; se även Outin 1997: 57).

3.1 Inslag på latin: medeltidens *lingua franca*

Latinet är utan tvekan det viktigaste främmande språket i *Pyhä Birgitta*, och det är också det främmande språk som många säkert inte förstod på 1950-talet och inte heller förstår i dag. En befogad fråga är då hur mycket man som författare och/eller översättare ska ”hjälpa” läsaren, och om man ens bör göra så. Förutom att texten innehåller många latinska ord och uttryck nämns latinet som språk också ofta i texten. Om detta vittnar bland annat exempel 1 och 2:

- (1) [...] Jag var ofta hård mot honom, röt åt honom när han skrev illa, och min frände Andreas skrattade åt sin olärde namnes latin. [...] (Pennanen 1957: 190.)
- (2) [...] Birgitta läste latin, skrev och bläddrade i sin grammatika. [...] (Pennanen 1957: 513.)

I romanen är latinet, medeltidens *lingua franca*, kyrkans och den lärda världens språk, ett språk som är förknippat med makt. Det är *pappien kieli*, ’prästernas språk’ (Pennanen 1954: 473), ett konstaterande som dock av någon anledning saknas i den svenska översättningen (se även Pennanen 1954: 124). Det ymniga bruket av latin kan delvis ses mot bakgrunden av latinets roll som prestigespråk, och inskott av detta slag kan därför betraktas som en ”del av en europeisk bildningstradition medan inslag av dialekt utgör ett brott mot den högsvenska normen” (Tidigs 2014: 54).

Både i källtexten och i måltexten finns inte bara enstaka ord och uttryck utan också längre passager på latin. Först kommenteras de längre passagerna (exempel 3–7) och därefter ett axplock av några idiomatiska uttryck (exempel 8–10). Däremot lämnas de enstaka latinska orden – av typen *credo*, *diabolus*, *discipulus*, *scholaris*, *magister in teologia* – utanför granskningen. I originalet är de oftast återgivna i kursiv, medan översättaren är något sparsammare med kursiven, något som också kan bero på

redaktionella åtgärder.⁵ Ett annat problem är att gränsen mellan ett latinskt ord och ett främmande ord också ställvis kan vara diffus – både på finska och på svenska.

I romanen är latinet huvudsakligen ett skriftspråk, något som framgår av exempel 3 och 4 nedan. Latinet är skriftspråket som även kommenteras i romanen (se Pennanen 1957: 649), medan svenskan är folkets språk, det språk som gemene man talar. Båda exemplen innehåller även översättningar som hjälper läsaren att förstå innehållet i de latinska uttrycken bättre. I det senare fallet (exempel 4) används till och med citattecken som bidrar till känslan av direkt översättning:

- (3) – Se på Vår Frus ansikte. Hon var ren från födelsen. I likhet med Johannes Döparen, Jesu föregångare, var hon obefläckad. Fastän hon födde ett barn, Jesus, blev hon inte oren såsom andra kvinnor, ty ser ni barn, där inträffade ett stort hemlighetsfullt under. Hon var jungfru före födelsen, under den och efteråt; på skriftspråk: *virgo ante partum, virgo in partu* och *virgo post partum*. [...] (Pennanen 1957: 33.)
- (4) [...] Den döende kunde uppfatta den onde andens röst, som sade: ”*Periturus es*”, eller på folkets språk: ”Du är förlorad”. Men ängeln viskade: ”*Numquam desperes*”, eller ”misströsta ej”. (Pennanen 1957: 80.)

Romanen innehåller också två längre indragna passager på latin som presenteras i exempel 5 och 6. Det förra handlar om broder Andreas ord till Birgitta och det senare om mästern Petrus som ibland råkade ”sjunga en världslig visa och spratt till och såg på fru Birgitta, när han hörde sin egen röst” (Pennanen 1957: 566). Det intressanta med exempel 5 är att det enligt broder Andreas är fråga om ”heliga ord” som han ”vände till synd” när han satt mittemot Birgitta, och dessa ord ljöd i hans öron (Pennanen 1957: 119). Exempel 5 är kursiverat i källtexten men inte i måltexten. Tryckfelet *pulchraes* i samma exempel har i översättningen ersatts av det korrekta *pulchra es* (Pennanen 1957: 119).

- (5) Ecce tu pulchra es, amica mea!
ecce tu pulchraes! Oculi tui columbarum.
Ecce tu pulcher es, dilecte mi,
et decorus! Lectulus noster floridus.
Tigna domorum nostrarum cedrina,
laquearia nostra cypressina. (Pennanen 1954: 119, kursiverat i källtexten.)

⁵ I den finska översättningen av Umberto Ecos (2009) historiska roman *Ruusun nimi (Rosens namn)* har översättaren Aira Buffa bifogat en ordlista över ord på främmande språk, men detta är inte fallet med *Birgitta sierskan* (se punkt 4 i Ingos kategorisering ovan).

- (6) Tempore brumali
vir patiens,
animo vernali
lasciviens... (Pennanen 1954: 565, 1957: 566.)

I exempel 7 återges en längre indragen passage på latin som dock i källtexten finns i löptexten (Pennanen 1954: 60).⁶ Översättaren har sannolikt velat framhäva latinets roll ännu mera genom att placera passagen på detta sätt. Det är fråga om prästens ord, vilket återigen kan ses som ett bevis på latinets betydelse inom den kyrkliga domänen (se även exempel 17 som handlar om samma passage):

- (7) ”Pater, dimitte illis; non enim sciunt quid faciunt.”
”Mulier, ecce filius tuus.”
”Ecce mater tua.”
”Sitis.”
”Hodie mecum eris in Paradiso.”
”Eloi, Eloi, lamma sabacthani? – Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me?”
”Pater, in manus tuas commendo spiritum meum.”
”Consummatum est.” (Pennanen 1957: 63; kursiverat i käll- och måltextern.)

Till slut anges tre korta exempel på idiomatiska uttryck på latin. De har översatts först till finska av författaren (Pennanen) och sedan till svenska av översättaren (Holmqvist). Att författaren själv fungerar som ett slags översättare i sin egen roman – Pennanen var faktiskt också översättare – är ett rätt frekvent förekommande drag inom litteratur som innehåller flerspråkiga element (se t.ex. Claes Anderssons roman *Ottos liv* från 2011). Också *Pyhä Birgitta* och dess svenska översättning innehåller gott om exempel på denna översättningsstrategi där en rätt ordagrann översättning följer direkt efter det för textens huvudspråk (svenska) främmande språkelementet (latin). Översättaren har sedan översatt författarens ”översättningar” så gott som ordagrant.

- (8) [...] – *Mea culpa*, minun syyni. [...] (Pennanen 1954: 275.)
[...] – *Mea culpa*, mitt fel. [...] (Pennanen 1957: 275.)
- (9) – *Pax huic domui*. Rauha tälle talolle. (Pennanen 1954: 280.)
– *Pax huic domui*. Frid över detta hus. (Pennanen 1957: 281.)
- (10) *Dat Petrus ver cathedratus*. Pietarina talven selkä taittuu. [...] (Pennanen 1954: 395.)
Dat Petrus ver cathedratus. På Petridagen bryts vinterns rygg. [...] (Pennanen 1957: 397.)

⁶ I översättningen används latin dock också i löptexten, och också då i utpräglat religiösa sammanhang. Det finns framför allt två exempel på detta: det första exemplet handlar om högläsning av bönen Fader vår (Pennanen 1957: 25–26) och det andra om en begravningsakt (Pennanen 1957: 331–332).

Utgående från Ingos kategorisering i kapitel 2 kan man säga att översättaren – i fråga om latinet – bevarat eller modifierat de i källtexten redan existerande latinska orden och uttrycken för att bevara originalets stil (punkt 2 i Ingos kategorisering).

3.2 Inslag på svenska: den muntliga traditionen

I *Pyhä Birgitta* finns tre längre indragna passager på svenska, något som är mycket intressant med tanke på den finska läsaren (Pennanen 1954: 44, 101, 215). Utöver dessa finns det även en längre passage på svenska som ”bakats in” i löptexten (Pennanen 1954: 123). Om man jämför användningen av svenska med användningen av latin kan man säga att de enstaka orden på svenska lyser med sin frånvaro i den finska texten, och därför behandlas endast de längre passagerna nedan. Med dessa har författaren med all sannolikhet velat kasta ljus över den omgivning som präglade Birgittas samtid och hennes omvärld. Eftersom romanen utspelar sig i det område som i dag är Sverige är svenskan ett naturligt element i romanen. Men varför har Pennanen använt sig av svenska och hur har översättaren översatt författarens val? Med andra ord: hur har översättaren översatt svenska till svenska, sitt eget modersmål?

Medeltidens muntlighet åskådliggörs i form av en sång som återges på två ställen i romanen (se exempel 11 och 12). Det är fråga om en och samma sång på svenska. Sångens eller snarast dansvisans funktion är påtaglig; den föreställer medeltidens folkliga muntlighet, musik som går i muntlig tradition. Men det här är bara den ena sidan av myntet, den som den finska läsaren möter. I den svenska översättningen har översättaren däremot inte på något sätt markerat att det i den finska texten är fråga om språkväxling (Pennanen 1957: 48, 214):

- (11) – När jag hörde Falkvar Lagmansson
bland andra riddare tinga,
mig tycktes höra den skönaste klocka
man kunde i världen med ringa. (Pennanen 1954: 44.)

- (12) Falkvar han tjänte i konungens gård
både för guld och heder,
fruar och jungfrur unnade honom väl,
allt för hans hövelige seder.
Jag säger eder, Falkvar, I skolen
av länder bortrymme! (Pennanen 1954: 215.)

Att översättaren inte markerat att det rör sig om en i originalet svensk visa är intressant med tanke på den rikssvenska läsare som översättningen i första hand riktats till. Nu går den svenska läsaren miste om det faktum att en finsk författare utnyttjat svenska på originalspråket.

Pennanen använder sig av en visa också i ett annat sammanhang, men även då i ett liknande syfte. I exempel 13 sjunger Jon, en glad gosse, en visa som kringdragande lekare lärt honom. Översättaren har inte heller här kommenterat den indragna passagen på något sätt (se Pennanen 1957: 100).

- (13) Svennen haver en jungfru kär
av hugen och allt sitt sinne,
han tänker på henne både dag och natt,
evarest han henne skall finna.
Där hon ville själv vara min. (Pennanen 1954: 101.)

Utöver de passager som presenterats i exempel 11–13 ovan innehåller den finska texten även en längre passage på svenska i löptexten (på samma sätt som det finns längre passager på latin i löptexten). Det handlar om ett bröllop, speciellt fästmööverlåtelseord eller ”de gamla orden, med vilka redan förfäderna hade överlåtitt sina döttrar” (Pennanen 1957: 123). Exempel 14 är hämtat ur källtexten och exempel 15 ur måltexten:

- (14) – Jag gifter dig till heder och husfru, till half säng, till lås och nycklar och till hvar tredje penning I egen och ega fån i lösören, och till all den rätt som Sveriges lag är och den helge konung Erik gaf, i namn Faders, Sons och den Helige Andes. (Pennanen 1954: 123.)
- (15) [...] – Jag gifter dig, min dotter, till heders och till husfru, till halv säng, till lås och nycklar och till var tredje penning I ägen och äga fån i lösören, och till all den rätt som Upplands lag är och den helge Erik gav, i namn Faders, Sons och dess Helga Ande. (Pennanen 1957: 123.)

Här avviker översättarens lösningar något överraskande från författarens. Passagen är också placerad på ett annat sätt i översättningen (med ett eget stycke i den finska texten,

men som en del av det föregående stycket i den svenska). Översättaren har moderniserat ortografin varsamt, en lösning som dock överraskar eftersom det i princip är fråga om ett slags direkt citat. Den något föråldrade ortografin i källtexten signalerar att det är fråga om skriven och formelbunden text, något som inte är fallet i de mer muntliga visorna ovan. Samma effekt finns visserligen i måltexten (jfr *I ägen och äga*). Det är intressant att översättaren i detta sammanhang även gjort några kulturella ingrepp i texten (jfr *Sveriges > Upplands, den helge konung Erik > den helge Erik*).

Översättaren har också ställvis utelämnat information som ur en språklig synvinkel är intressant. Jämför till exempel den finska texten i exempel 16 som är betydligt längre och språkligt mångsidigare än den motsvarande svenska i exempel 17:

- (16) Mutta kukaan ei katsonut kärsimysnäytelmää ja kuunnellut lihavan, tuhman papin sanoja niin ahneesti kuin veli Andreas. Oli kuin kaikki olisi ollut hänelle uutta, vaikka hän oli opetellut ulkoa nuo sanat jo kaukaisessa menneisydessään. Tuo pappi sanoi ne oikein, hän ei sotkenut ja sekoitellut pyhän kielen sanoja kuten kaikkein huonoimmat papit tekivät mutta hän yhdisti niihin toisia sanoja tämän pohjoisen kansan barbaarimaisella kielellä. No, miksei hänelle pitänyt antaa anteeksi. Joka tapauksessa hän sanoi kuuluvalla äänellä ja selvästi Jumalanpojan rakkaat sanat: (Pennanen 1954: 59–60.)
- (17) Men ingen såg passionsspelet eller lyssnade på den tjocke, enfaldige prästen så girigt som broder Andreas. Det var som om allting hade varit nytt för honom, fastän han hade lärt sig orden utantill redan för länge, länge sedan. (Pennanen 1957: 63.)

Ett liknande fall påträffar man även annanstans i romanen där översättaren översatt finskans ”sveanmaan kieltä” (Pennanen 1954: 267) med ”bruten svenska” (Pennanen 1957: 268, se även Pennanen 1957: 22). Eftersom talaren är en gosse som talar långsamt till kungen skulle ett möjligt översättningsalternativ ha varit ”sveamål” (jfr liten bokstav i ”sveanmaan” men stor i ”Svean kansan” nedan). Senare har översättaren översatt ”Minä luen sen siitä Svean kansan kielellä, jota me kaikki ymmärrämme.” (Pennanen 1954: 499) med ”Jag läser på Svea rikes mål, som vi alla förstår.” (Pennanen 1957: 496). (För frågor av dialektal relevans se även Pennanen 1957: 441, 460.)

Utgående från Ingos kategorisering kan man säga att översättaren – i fråga om svenskan i det finska originalet – strukit de i källtexten redan existerande svenska uttrycken. Orsaken är med all sannolikhet den att hon översätter från svenska till svenska, och då har strykningen skett ”automatiskt” (punkt 3 i Ingos kategorisering i kapitel 2).

3.3 Inslag på andra språk

Utöver de två viktigaste från romanens huvudspråk avvikande språken (latin och svenska) finns det även ett frekvent förekommande inslag som kan vara problematiskt för läsaren. Detta är relevant med tanke på diskussionen kring den litterära flerspråkighetens exkluderande kontra inkluderande funktion (se t.ex. Tidigs 2014). Att citatet förekommer så pass ofta kan även ses som ett tecken på att författaren har varit mycket medveten om dess betydelse för handlingen. Det är återigen fråga om en visa vars betydelse dock förblir oklar. Den sjungs för första gången av Birgittas piga Anna. Enligt henne är sången vacker och ”känns så behändig att gnola” (Pennanen 1957: 541), medan den förtörnade prästen konstaterar att ramsan är ”fräck”. ”Den betyder ingenting och melodin är ful, nästan obefintlig, en sådan som folket sjunger.” (Pennanen 1957: 542). Se exempel 18:

- (18) Heere sent Jehan, so so,
vrish int vro, vrish int vro! (Pennanen 1954: 542.)

Det som gör passagen problematisk är att det inte tydligt framgår vilket språk det är fråga om. I romanen kommenteras språket aningen kryptiskt, något som förutsätter förkunskaper av läsaren. Bara en gång i ett senare sammanhang framgår det att det är fråga om *tedesco*, ”ert språk, förbannade utlänningar...” (Pennanen 1957: 543). *Tedesco* är det italienska ordet för ’tyska’, men det här är någonting som läsaren inte får veta. Så här kommer medeltidens och speciellt Hansans språk i Östersjöområdet med in i bilden, men vad denna språkväxling verkligen betyder i romanen förblir oklart, något som också kan vara meningen. Belägget nämns också flera gånger annanstans i texten (Pennanen 1954: 567, 595, 611–612). Ortografin avviker något från fall till fall, vilket också kan ses som ett tecken på att författaren velat framhäva variationen i den muntliga traderingen som i stor utsträckning kännetecknade medeltidens språkliga verklighet. Som i så många fall tidigare följer översättaren författarens val mycket ordagrant.

4 Avslutning

Översättningar som kulturella produkter kan berätta en hel del för oss (se t.ex. Aaltonen & Laukkanen 2015), och de är alltid förknippade med tid och rum (Bassnett 2014: 3–4). Eila Pennanens Birgittaskildring jämte Margaretha Holmqvists översättning, omskrivning, aktualiserar frågan om hur man som författare och översättare kan gå tillväga när man översätter litterär flerspråkighet i tid och rum till ett annat språk och till en annan kultur, i detta fall i språkparet finska–svenska. Utgående från Ingos (1991: 77) kategorisering, som presenterats i kapitel 2 ovan, kan man konstatera att översättaren utnyttjat de medel som nämns i punkterna 2 (översättaren bevarar eller modifierar de i utgångstexten existerande citatlånen för att bevara originalets stil) och 3 (översättaren stryker citatlån) men inte dem i 1 (översättaren skapar citatlån genom att bevara delar av den enspråkiga utgångstexten för att åstadkomma lokalfärg) och 4 (översättaren bifogar i samband med citatlånet en översättning till målspråket, antingen inom parentes, som fotnot eller jämsides med originaltextens citatlån). Artikeln ger också stöd åt Ingo (1991: 76) antagande av att Pennanen använt sig av latin och svenska främst i två syften: att skapa stämning av mystik och ge texten lokalfärg

Artikeln visar att Pennanens roman erbjuder ett utmärkt tillfälle att granska litterär flerspråkighet såväl i original som i översättning, men samtidigt är det skäl att komma ihåg att det här endast rör sig om en roman och en författare. Mera forskning behövs alltså, inte bara när det gäller andra genrer utan också andra författarskap: från Walter Scotts *Ivanhoe* från 1820-talet till Umberto Ecos *Rosens namn* från 1980-talet till Jan Guillous trilogi om tempelriddaren Arn från millennieskiftet. Samtidigt är det också viktigt att analysera översättarens verksamhet utgående från de utgångspunkter som vid utgivningstidpunkten kännetecknade synen på skönlitterär översättning överlag (se t.ex. Chesterman 2007 som redogör för utvecklingen av översättningsvetenskapen som vetenskap).

Till slut kan man översättningskritiskt fråga sig om översättarens lösningar är motiverade. Går något väsentligt förlorat i den svenska översättningen av *Pyhä Birgitta*? Som Ingo (1991: 76) påpekar, har översättaren ”noggrant bevarat originalverkets

citatlån, naturligtvis också de svenska sångerna, som därmed fått samma språkdräkt som den övriga texten”. Min studie bekräftar denna iakttagelse, även om jag också lyft fram några problematiska lösningar i översättningen, främst när det gäller översättningen av de svenska passagerna till svenska. Ingo påpekar ytterligare att det är ”självkligt” att de svenska sångerna inte har exakt samma funktion i den finska källtexten och i den svenska måltexten. Någoting försvinner. Den ”exotiska” dimension som eventuellt finns i den finska texten är borta i den svenska texten (jfr Ingo 1991: 76), och att så är fallet är naturligtvis att beklaga ur den språkliga mångfaldens synvinkel.

Litteratur

- Aaltonen, Sirkku & Liisa Laukkanen (2015). Mitä käännökset voivat meille kertoa? I: *Käännetyt maailmat. Johdatus käännösviestintään*, 275–292. Red. Sirkku Aaltonen, Nestori Siponkoski & Kristiina Abdallah. Helsingfors: Gaudeamus.
- Andersson, Claes (2011). *Ottos liv. En samtidsroman*. Helsingfors: Söderströms.
- Andersson, Roger (utg.) (2014). *Heliga Birgittas texter på fornsvenska. Birgittas Uppenbarelsen. Bok 1*. Stockholm: Sällskapet Runica et Mediævalia.
- Bassnett, Susan (2014). *Translation*. London/New York: Routledge.
- Bassnett, Susan & André Lefevere (red.) (1990). *Translation, History and Culture*. London/New York: Cassell.
- Bergh, Birger (2004). Latinet i det medeltida Sverige. I: *Signums svenska kulturhistoria. Medeltiden*, 433–441. Red. Jakob Christensson. Lund: Signum.
- Chesterman, Andrew (2007). Käännöstieteen hankala monitieteisyys. *Sphinx. Finska Vetenskaps-Societeten. Årsbok 2006–2007*, 101–109. Tillgänglig: <http://www.helsinki.fi/~chesterm/2007e.monitiet.html/>
- Eco, Umberto (2009). *Ruusun nimi*. Övers. Aira Buffa. 17:e uppl. Helsingfors: WSOY.
- Grutman, Rainier (2006). Refraction and recognition. Literary multilingualism in translation. *Target* 18 (1), 17–47.
- Gullin, Christina (2007). När det främmande blir svenskt. Reflexioner kring Nadine Gordimers romaner *A Sport of Nature* och *The House Gun* på svenska. I: *Gränslösa texter. Perspektiv på översättning*, 32–51. Red. Yvonne Lindqvist. Uppsala: Hallgren & Fallgren.
- Gumbrecht, Hans Ulrich (2012). *Atmosphere, Mood, Stimmung. On a Hidden Potential of Literature*. Translated by Erik Butler. Stanford: Stanford University Press.
- Hautala, Marko (2011). *Torajyvät*. Helsingfors: Tammi.
- Heliga Birgitta (2004). *Uppenbarelsen*. I urval och översättning av Alf Härdelin, med kommentarer av Stephan Borgehammar och med inledning av Birgitta Trotzig. Stockholm: Atlantis.
- Ingo, Rune (1991). *Från källspråk till målspråk. Introduktion i översättningsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur.
- Kukkonen, Pirjo (2010). *Voces intimae – språkmöten som emfas och emotioner*. I: *Bo65. Festskrift till Bo Ralph*, 418–427. Sammanställd av Kristinn Jóhannesson m.fl. Göteborg: Meijerbergs institut vid Göteborgs universitet.
- Lefevere, André (1992). *Translation, Rewriting, and the Manipulation of Literary Fame*. London/New York: Routledge.
- Linna, Väinö (1955). *Okänd soldat*. Övers. N.-B. Stormbom. Helsingfors: Holger Schildts förlag.
- Lönnroth, Harry (2009). *Svenskt i Tammerfors. Tre undersökningar om språk och samhälle i det inre av Finland*. Tammerfors: Tampere University Press.

*Ekön från medeltiden. Om språkväxling i Eila Pennanens historiska roman
Pyhä Birgitta och dess svenska översättning Birgitta sierskan*

- Lönnroth, Harry (2014). ”Språket gör sitt till” – om tvåspråkighetens dynamik i en (f)inlandssvensk släktkrönika. *Finsk Tidskrift* 1/2014, 7–17.
- Lönnroth, Lars & Sven Delblanc (red.) (1987). *Den svenska litteraturen. Från forntid till frihetstid*. Stockholm: Bonniers.
- Manninen, Kirsti (1989). Rouva Kirjailija – Eila Pennanen. I: ”*Sain roolin johon en mahdu.*” *Suomalaisen naiskirjallisuuden linjoja*, 586–594. Red. Maria-Liisa Nevala. Helsingfors: Otava.
- Moberg, Lena (2004). Det tyska inflytandet på svenskan. I: *Signums svenska kulturhistoria. Medeltiden*, 417–431. Red. Jakob Christensson. Lund: Signum.
- Outin, Jacques (1997). Översättningen som kulturbrygga. I: *Något att orda om. Tankar kring konsten att översätta*, 43–62. Red. Lars-Erik Blomqvist & Mats Löfgren. Stockholm: Norstedts.
- Pennanen, Eila (1954). *Pyhä Birgitta*. 2 uppl. Helsingfors: WSOY.
- Pennanen, Eila (1957). *Birgitta sierskan*. Övers. Margaretha Holmqvist. Stockholm: Gebers.
- Pym, Anthony (2004). On the pragmatics of translating multilingual texts. *JoSTrans – The Journal of Specialised Translation* 1. Tillgänglig: http://www.jostrans.org/issue01/art_pym.php/
- Pöysä, Jyrki (2010). Lähiluku vaeltavana käsitteenä ja tieteidenvälisenä metodina. I: *Vaeltavat metodit*, 331–360. Red. Jyrki Pöysä, Helmi Järviluoma & Sinikka Vakimo. Joensuu: Suomen Kansatietouden Tutkijain Seura.
- Rainio, Ritva (red.) (1969). *Miten kirjani ovat syntyneet 1. Kirjailijoiden studia generalia 1968*. Borgå/Helsingfors/Juva: WSOY.
- Sala, Kaarina (2006). Eila Pennanen. I: *Suomen kansallisbiografia* 7, 618–621. Helsingfors: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Tidigs, Julia (2014). *Att skriva sig över språkgränserna. Flerspråkighet i Jac. Ahrenbergs och Elmer Diktonius prosa*. Åbo: Åbo Akademis förlag.
- Toury, Gideon (1995). *Descriptive Translation Studies and beyond*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Warburton, Thomas (2003). *Efter 30 000 sidor. Från en översättares bord*. Stockholm: Atlantis.
- Wollin, Lars (2004). När svenskan blev ett skriftspråk. I: *Signums svenska kulturhistoria. Medeltiden*, 401–415. Red. Jakob Christensson. Lund: Signum.

